

ЏОН БРАДЛИ

ИЛУМИНИРАНИ РУКОПИСИ

УТОПИЈА

Београд 2006.

КЊИГА I

I

Увод

Шта је уметност? – Моћ уметничког стварања – Како уметници могу да се пореде – Разлика између илуминације и минијатуре – Дефиниција илуминације – Први сликар минијатура – Порекло термина „минијатура” – Овидијеве алузије на његову „малу књигу”.

Жеља за украшавањем највероватније је стара колико и људска раса. Наравно, природа је извор лепоте а лепота утиче на нешто у нама – нешто што има моћ (или је само по себи моћ) да изазвана осећања репродукује у материјалном облику. Да ли ће овако настала репродукција бити привлачна за око или ухо зависи од нивоа до кога може да се уздигне поменута моћ неког појединца. У елементарном или нешто сложенијем облику, слична моћ највероватније постоји у свим живим створењима али је свакако најизраженија у људском бићу.

Пошто је уметност свесно представљање лепоте привлачне за посматраче, сваки човек који поседује моћ да ову лепоту представи јесте уметник.

Успешност (или неуспешност) неког уметника једноставно је мера његове стваралачке моћи. У самој природи нема никаквих ограничења, што значи да у њој увек постоји сасвим довољно лепоте да се задовољи сваки, чак и онај највећи стваралачки геније. Због тога уметнике процењујемо упоређујући их једне са другима и то у области уметности у којој покушавају да искажу своју стваралачку моћ.

Уметност илуминације има само један циљ – да изазове задовољство у људима који уживају у књигама. Највећа амбиција ове уметности је да књиге учини лепим.

Сасвим је могуће претпоставити да су појединцима све обичне књиге одбојне и ружне. Просечном ученику су највероватније такве и због тога треба похвалити настојања издавача да уџбенике учине занимљивим. Сама жеља да се књига учини привлачном веома је стара. Међутим, не може ни да се претпостави колико далеко треба отићи у прошлост да би се дошло до самог корена ове жеље. Начини да се књиге учине привлачним бројни су и разноврсни. Онај на који ћемо се усредсредити заиста је изузетан; сам поступак украшавања који га карактерише и коначни резултати представљају нешто јединствено. Чак и када су рађене сигурним потезима и јарким бојама, слике или лепо украшена слова сами по себи не представљају илуминацију иако сачињавају њен суштински важан део. У шеснаестом веку, вешти уметници који су тежили да своје дрворезе оживе блиставим бојама називали су се илуминисти, док су немачке књиге у којима је било описано како се то ради називане *Illuminir bücher*. У суштини, илуминисти нису били илуминатори.

У дванаестом веку, када је – бар колико је нама познато – реч илуминатор употребљена први пут да би се њом означио уметник који се бавио уметношћу украшавања књига, њено право значење је било следеће: човек који „осветљава” странице рукописа јарким бојама и светлуцавим златом.

Са своје стране, овакав процес украшавања указује на дефиницију саме уметности илуминације. *Савршена илуминација мора да садржи и боје и метале*. У том смислу, илуминација је у савршеном складу са још једном средњовековном уметношћу – уметношћу хералдике. И заиста, ове две уметности могле би да се назову сестрама близнакињама.

Као уметност, илуминација је далеко старија од свог имена јер је нешто веома слично њој постојало још у старом Египту. Наиме, у Лувру у Паризу чува се папирус са сликама погребних церемонија; ове слике су насликане блиставим бојама и на појединим местима истакнуте златом које је нането писаљком.

Међутим, нису сачувани докази да је слична уметност постојала и у вековима који су уследили после настанка овог папируса. Затим, пред сам почетак хришћанске ере, наилазимо на уметницу која је насликала извешан број минијатурних портрета за велико биографско дело ученог Варона. Међутим, треба приметити да између илуминације и минијатурне слике постоји веома важна разлика. Тачно је да су минијатуре – као што су на пример оне које су сликали први византијски уметници а после њих и уметници из западне Европе – понекада завршаване наношењем позлате која је представљала светлост. У ствари, то их је и сврставало у категорију илуминација. Наиме, минијатуре могу да буду насликане без употребе злата и сребра, што је у случају илуминација немогуће. Постоје многе минијатуре које нису илуминације.

У периоду у коме је илуминирање било на врхунцу, минијатура – у смислу мале слике – тек је почињала да се појављује као значајно уметничко дело сасвим јасних карактеристика, док је злато наношено на њу крајње слободно, онако како је наношено на сам текст или орнаменте којима је рукопис био украшен. Међутим, овако нането злато није било карактеристично за сликарство минијатура уопште.

Лала из Кизика – већ поменута уметница која је сликала минијатуре – живела је у време цара Августа. Њој је припала част да буде први минијатуриста чије је име забележено у историји. Такође је остало записано да је сликала изванредне портрете „у малом”, посебно портрете дама које је радила на велену и слоновачи. Лалин портрет на коме је приказана како слика статуету може да се види у музеју у Напуљу, где се чува заједно са осталим драгоценим фрескама.

Сам термин „минијатура”, који данас означава уметничка дела одређене врсте, објашњен је у потпуности. Настао је од латинске речи *minium* која значи „црвена боја”. У древна времена била су позната два пигмента од којих је добијана црвена боја – један од њих био је сулфид живе који даје боју данас познату као „цинобер”, а други оксид олова од кога се добија такозвана „оловна црвена”. Од овог другог пигмента справљана је боја најшире позната као *minium* илуминатора. Међутим,

оба пигмента коришћена су у рукописима. Црвена боја служила је за истицање почетних слова појединих делова рукописа. Њена веза са портретима и сликовним представама малих димензија у потпуности је последица случајне грешке коју су направили француски писци када су *minium* помешали са речју из свог језика *mignon* и са латинским *minus*. У класично доба, односно у доба старог Рима, „минијатор” је једноставно био особа која је наносила *minium*. Ова особа није имала никакве везе са сликама или портретима већ са исписивањем текста. И заиста, да је истицање наслова црвеном бојом сматрано за луксуз може да се види и из притужби које је Овидије овековечио када је из прогонства на Томи објавио неугледно издање својих стихова:

*Parve (nec invideo) sine me liber ibis in urbem:
Hei mihi quo domino non licet ire tuo.*

.....

*Nec te purpureo velent vaccinia suco
Non est conveniens luctibus ille color.
Nec titulus minio, nec cedro carta notetur
Candida nec nigra cornua fronte geras.¹*

Tristia, Cl. I, Eleg. I

У овим дирљивим стиховима има много алузија које би требало објаснити, што овде нажалост нећемо учинити због ограниченог обима књиге. Нагласићемо само да је Овидије сасвим јасно поменуо употребу *miniuma*.

¹ Иди, мала књиге, не браним ти – иди без мене у град у који, авај, више никада нећу моћи да крочим... Боровнице те неће украсити својим гримизним соком; та боја није прикладна за тужбалице. Твој наслов неће бити истакнут *минијумом* нити ће твоје странице бити намирисане уљем од кедра. Испред себе нећеш носити штит од ебоновине или слоноваче.

САДРЖАЈ

Књига I

I	Увод	5
II	Велен и остали материјали	9
III	Писмо	13
IV	Грчка и римска илуминација	21
V	Византијска илуминација	25
VI	Келтска илуминација	36
VII	Келтска илуминација – наставак	43
VIII	Полуварварска илуминација	48
IX	Развој украшавања иницијала	54
X	Први енглески стилови	56
XI	Каролиншка илуминација	60
XII	Манастирска илуминација	69
XIII	Манастирска илуминација – наставак	75
XIV	Отонска илуминација	80
XV	Франачка илуминација	88
XVI	Уметничко образовање у манастирима	95
XVII	Успон готичке илуминације	102

Књига II

I	Златно доба илуминације	114
II	Успон националних стилова	124
III	Француска илуминација од XIII века до ренесансе	129
IV	Енглеска илуминација од X до XV века	138
V	Извори енглеске илуминације из XV века	149

VI	Италијанска илуминација	157
VII	Немачка илуминација од XIII до XVI века	169
VIII	Низоземска илуминација	176
IX	Француска ренесанса	188
X	Шпанска и португалска илуминација	204
XI	Илуминација после открића штампе	216
Додатак:		221
<i>Литургијске књиџе</i>		
Поговор:		225
<i>Књиџа у историји средњовековне Европџе</i> (Катарина Митровић)		